

คติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศ
ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน

The Religious beliefs and rituals depicted in the Tradition of
Philanthropy devoted in the Isan Thai Ethnic Group.

พระครูปลัดวัลลภ วชิรวังโส

Phrakrupralad Wanlop Vachiravongso

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

wanlopdetchphew2524@gmail.com

Received: August 19, 2022; **Revised:** August 20, 2022 ; **Accepted:** August 30, 2022.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีคติความเชื่อที่คนเราเมื่อสิ้นชีพย่อมอาศัยผลแห่งบุญกรรมที่ตนเองสร้างไว้ หากไม่มีผลแห่งบุญก็ต้องอาศัยผู้ยังมีชีวิตอยู่ทำบุญอุทิศไปให้ ประเพณีทำบุญอุทิศ จึงเป็นประเพณีที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ (1) เพื่อแสดงความกตัญญูตเวที (2) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับเปรต (3) เพื่อแสดงความอาลัยรักผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไป (4) เพื่อเป็นกุศโลบายให้มีจิตใจเสียสละ (5) เพื่อสร้างความรัก ความสามัคคีในครอบครัวหมู่วงศ์ญาติและชุมชน (6) เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคล และ (7) เพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคม

คำสำคัญ: คติความเชื่อ, พิธีกรรมทางศาสนา, ประเพณีการทำบุญอุทิศ,

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน

Abstract

This article is intended to study of the religious beliefs and rituals depicted in the Tradition of Philanthropy devoted in the Isan Thai Ethnic Group. The Isaan Thai ethnic group has a motto of believing that people at the end of their lives rely on the fruits of their own merits. If there is no fruit of merit, it relies on the living to make merit dedicated to it. Therefore, it is a tradition whose main purpose is (1) to express gratitude, (2) to dedicate the merits to the dead, (3) to mourn the patrons or their deceased relatives, (4) to be a charity to have a sacrificial mind, (5) to create love, harmony in the family among the relatives and communities, (6) to promote glory, and (7) to be a social norm.

Keyword: religious beliefs, religious rituals, Tradition of Philanthropy, Isan Thai Ethnic Group.

บทนำ

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา พระเจ้า หรือภูตผีปีศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ขึ้น เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาทภัยต่าง ๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มีความอิทธิพลต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรม หรือศาสนาเกิดขึ้น

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องคติความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ผูกโยงไว้กับหลักของกฎแห่งกรรม ซึ่งภพภูมิของสัตว์ที่ตายไปแล้ว มี 2 ทาง คือ สุขคติ ทางไปดี และทุกข์คติ ทางไป

เลว (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 11 ข้อ 281 หน้า 246, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ถึงแก่ความตายแล้ว ย่อมถึงภูมิแห่งเปรต นรก สัตว์ดิรัจฉาน อสุรกายหรือภูมิแห่งสวรรค์ โดยมีพระพุทธพจน์ที่ตรัสรับรองไว้ว่า “สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย บุคคลทำกรรมอันใดไว้ ย่อมได้รับผลแห่งกรรมนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี, (2535), เล่ม 22 ข้อ 57 หน้า 81, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ชาวพุทธโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีคติความเชื่อที่ว่า คนเราเมื่อสิ้นชีพไป เบื้องต้นย่อมอาศัยบุญกรรมที่ตนเองสร้างไว้ หากไม่มีผลแห่งบุญ ก็ต้องอาศัยผู้ยังมีชีวิตอยู่ทำบุญอุทิศไปให้ โดยกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานเชื่อว่า ผู้ที่สิ้นชีวิตไปแล้วนั้น เรียกกันว่า เปรต เปรตนั้นมีจริงทั้งที่เป็นญาติของตนและทั้งที่ไม่มีญาติ เปรตเหล่านั้น จะปรากฏก็ต่อเมื่อต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากมนุษย์ โดยอาศัยคติความเชื่อตามนิทานธรรมบทที่กล่าวถึงอดีตญาติของพระเจ้าพิมพิสารที่บังเกิดเป็นเปรต เมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แต่ไม่ได้อุทิศส่วนกุศลไปให้ พอตกกลางคืนพวกเปรตญาติได้มาส่งเสียงร้องอันโหยหวนและแสดงรูปร่างน่ากลัว พอเช้าวันรุ่งขึ้นได้เสด็จไปถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องราวที่เป็นมูลเหตุให้พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงทราบ พระเจ้าพิมพิสารได้ทำบุญถวายทานอีก (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 26 ข้อ 111 หน้า 163-164, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) แล้วทรงอุทิศส่วนกุศลไปให้ พวกญาติที่ตายไปแล้วได้รับส่วนกุศลแล้ว ได้มาแสดงตนให้พระเจ้าพิมพิสารเห็นและทราบว่า ทุกข์ที่พวกญาติได้รับนั้นทุเลาเบาบางลงแล้ว เพราะการอุทิศส่วนกุศลของพระองค์ (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541) ชาวอีสานจึงถือเอามูลเหตุนี้ ทำบุญอุทิศติดต่อกันมาถึงปัจจุบัน

ตามคติความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานเปรตเหล่านั้น จะถูกปล่อยมาเพื่อมารับส่วนบุญจากบรรดาญาติๆ ของตนในช่วงเดือนสิบ เชื่อว่า เปรต จะถูกปล่อยมาประมาณ 15 วัน ถ้าถือตามนัยนี้ คือ ตั้งแต่วันดับ เดือน 9 เป็นวันรับเปรต เรียกว่า “บุญข้าวประดับดิน” จนถึงวันเพ็ญเดือน 10 คือวันส่งเปรตกลับ เรียกว่า “บุญข้าวสาก” ดังนั้น จึงเกิดประเพณีนิยม คือการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว นับตั้งแต่ชั้นบรรพชนผู้เป็นต้นตระกูล เรื่อยมาจนถึงเครือญาติที่ยังมีชีวิตอยู่หรือล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนผู้มีอุปการคุณ ผู้ที่เป็นปุชนียบุคคล

ของสังคัมและญาติมิตร ทั้งปวง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความปรารถนาดีมุ่งประโยชน์สุขต่อบุคคลเหล่านั้นเป็นที่ตั้ง อีกทั้งแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีแก่ท่านเหล่านั้น (สุเมธ เมธาวิทยกุล, 2532)

คติความเชื่อในเรื่องชีวิตหลังความตาย โดยมองตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่า เมื่อคนเราตายไปแล้วมีคติ 2 ส่วนคือสุคติกับทุคติ ซึ่งการจะมีชีวิตอย่างไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับผลแห่งกรรมที่กระทำ และมีความเชื่อว่า คนเมื่อยังมีชีวิตอยู่อาศัยบุญของตน เมื่อตายไปอาศัยบุญของญาติตามส่งอุทิศให้ สิ่งสำคัญคือกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีความเชื่อว่า ในช่วงเดือน 10 นี้ พระยายมราชจะเปิดโลกให้เปรตทั้งหลายออกมารับส่วนบุญจากญาติพี่น้องได้ (อนันตศักดิ์ พลแก้วเกษ, 2022) ญาติทั้งหลายจึงพึงกระทำพิธีกรรมส่งบุญให้ ซึ่งมีระยะเวลาในการประกอบพิธี และสิ่งที่ใช้ในพิธีต่างกันตามคติความเชื่อท้องถิ่น

ดังนั้น ในบทความนี้ จึงต้องการที่จะวิเคราะห์ถึงคติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศในชาติพันธุ์ไทยอีสานในประเด็นเรื่องความสำคัญและคุณค่าของประเพณีการทำบุญอุทิศเพื่อที่จะนำเสนอเป็นแนวทางในการสืบทอดอนุรักษ์วัฒนธรรมเชิงชาติพันธุ์ต่อไป

คติความเชื่อในการทำบุญอุทิศในทางพระพุทธศาสนา

การที่คนเรายอมรับนับถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จนกระทั่งยอมรับว่าเป็นส่วนสำคัญที่ขาดไม่ได้ มีการสืบต่อแนวคิดเป็นระเบียบแบบแผน จนกลายเป็นประเพณีนิยมนำสืบๆ กันมา โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของการทำบุญอุทิศไว้ 4 ประเภทด้วยกัน คือ

1. ปัตติทานมัย

คำว่า ปัตติทานมัย หมายถึง การทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น (สุเมธ เมธาวิทยกุล, 2532) เช่น การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือแม้กระทั่งเทวดา การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น ขอยกเอาตัวอย่างจากสมัยพุทธกาลซึ่งมีจุดเริ่มต้นจากพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายสวนเวฬุวันให้แก่พระบรมศาสดาและพุทธสาวกทั้งหลายที่ได้จำพรรษาในกรุงราชคฤห์ พระองค์ได้ถวายทานและทรงหลั่งน้ำทักษิโณทก

ทรงอุทิศว่า “ขอทานนี้จึงมีแก่พวกญาติของเรา” ทันใดนั้นเองสระโบกขรณีदारดาษด้วยปทุม ก็บังเกิด แก่เปรตพวกนั้น เปรตพวกนั้นก็อาบและดื่มในสระโบกขรณีนั้น ระวังความกระวนกระวายความ ลำบากและหิวกระหายได้แล้ว มีผิวพรรณดุจทอง ลำดับนั้นพระราชากวายข้าวยาคุของเคี้ยว ของกิน เป็นต้นแล้วทรงอุทิศ ในทันใดนั้นเอง ข้าวยาคุของเคี้ยวและของกินอันเป็นทิพย์ก็บังเกิดแก่เปรตพวก นั้น เปรตพวกนั้น ก็พากันบริโภคของทิพย์เหล่านั้น มีอินทรีย์เอิบอิม ถัดจากนั้น พระราชากวายผ้าและเสนาสนะ เป็นต้น ทรงอุทิศให้เครื่องอสังการต่าง ๆ มีผ้าทิพย์ ยานทิพย์ ปราสาททิพย์ เครื่องปูลาด และที่นอน เป็นต้น ก็บังเกิดแก่เปรตพวกนั้น สมบัติเหล่านั้นของเปรตพวกนั้น ปรากฏทุกอย่างโดย ประการใด พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงอธิษฐาน (ให้พระราชาทรงเห็น) โดยประการนั้น (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (2532), เล่ม 39 ข้อ 25 หน้า 284, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

2. ทักขิณานุประทาน

คำว่า ทักขิณานุประทาน หมายถึง ทานเจตนาเป็นเหตุให้บุญเจริญเพิ่มพูนขึ้นก็ได้ หมายถึง บุญที่เกิดขึ้นจากการบริจาคทาน และหมายถึงไทยธรรมที่เป็นเครื่องมือหรือเป็นอุปกรณ์สำหรับการทำบุญ (พระสิริมังคลาจารย์, 2539) แต่ความหมายที่มุ่งประสงค์นี้ก็คือทานที่มีเจตนาเป็นเหตุให้บุญเจริญเพิ่มพูนหรือทานเพื่อผลที่เจริญ (ชวินทร์ สระคำ, จำลอง สารพัตติก, 2538) ซึ่งหมายถึงการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว “ส่วนไทยธรรมสำหรับกระทำบุญนั้น คือปัจจัยสี่ และเครื่องใช้สอยอื่นๆ ที่สมควรแก่สมณบริโภคเป็นเพียงส่วนประกอบของการอุทิศส่วนบุญ ไม่ใช่เป็นการอุทิศส่วนบุญโดยตรง คำว่า ทักขิณานุประทาน ตามนัยนี้จึงเป็นบุญกิริยาที่บุคคลกระทำเพื่อให้บุญเจริญเพิ่มพูนขึ้นให้แก่ผู้ที่ตายไปแล้ว เพราะทุกครั้งที่มีการปรารภงานบำเพ็ญกุศลทักขิณานุประทาน ก็จะมีการเพิ่มทักขิณา คือ อุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วทุกครั้ง แตกต่างจากคำว่า ทักขิณาทาน ที่มีจะส่อความถึงการให้ของทำบุญเป็นทาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539) คำนี้จึงเป็นภาษาที่ใช้เป็นทางการ แสดงถึงลักษณะพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่าต้องเป็นบุคคลผู้เป็นเครือญาติเท่านั้น

3. บุพเปตพลี

คำว่า บุพเปตพลี คือ การทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว คำว่า เปตะเป็นคำในภาษาบาลี ส่วนคำว่า เปต เป็นคำในภาษาสันสกฤตทั้ง 2 คำนี้มีความหมายตรงกันคือ (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 26 ข้อ 35 หน้า 35, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) “ผู้จากไป หรือผู้ละไปแล้ว หมายถึง ผู้จากโลกนี้ไป คือผู้ตายไปแล้ว ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นความหมายทั่วไปพวกที่ตายไปเกิดเป็นเทวดาก็เรียกว่าเปตะหรือเปต ในความหมายนี้ก็มี เช่นพิธี ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายไปแล้ว เรียกว่า เปตพลี สัตว์พวกหนึ่งที่เกิดในอบายภูมิที่เรียกว่า เปตวิสัย หรือเปตวิสัย สัตว์พวกนี้ได้รับทุกขเวทนาต่าง ๆ ตามผลแห่งกรรมชั่วที่ได้ทำไว้เช่น อดอยาก ผอมโซเพราะไม่มีอาหารหรือมีแต่กินไม่ได้หรือกินได้แต่กินยากเพราะปากเท่ารูเข็มหรือกินเข้าไปได้แต่ กลายเป็นเลือดเป็นหนองเป็นมูตร เป็นคูล” เปตวัตถุที่มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่อง ได้แก่ เปตวัตถุ ที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้น แสดงเองเมื่อมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเปตนั้น ๆ เกิดขึ้นเช่น เขตตูปมเปตวัตถุ ปิณฑุติลิกเปตวัตถุ ตีโรกุชชเปตวัตถุ เป็นต้น ส่วนเปตวัตถุที่มาจากคำถาม ตอบ ได้แก่ เปตวัตถุที่พระสาวกมีท่านพระนารทเถระ ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ ท่านพระสารีบุตรเถระ เป็นต้น เป็นผู้ถามเปตที่ท่านพบเห็นและเปตนั้น ๆ เป็นผู้ตอบ เมื่อท่านทราบความเป็นมาแล้ว จึงถือกันว่าเป็นเปตวัตถุทุกเรื่อง พระผู้มีพระภาคทรงแสดง ยกเว้นบางเรื่องที่เกิดหลังพุทธปรินิพพาน เช่น ธาตุวิวัฒนเปตวัตถุนั้นทุกเปตวัตถุ เป็นต้น รูปแบบของเรื่องเปตวัตถุที่มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่อง เป็นแบบการบรรยายธรรม คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเองโดยตลอด แต่เปตวัตถุที่มาจากคำถาม ตอบ เป็นแบบการถามตอบคล้ายกับวิมานวัตถุแต่ต่างกันที่อารมณ์ทั้งของผู้ถามและผู้ตอบ กล่าวคือ ในกรณีของเปตในเปตวิสัยที่ได้รับทุกข์ทรมาน ผู้ถามถามด้วยความสงสารและเห็นใจในวิบากกรรมที่เปตนั้นกำลังได้รับอยู่ ผู้ตอบตอบด้วยความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจในผลกรรมนั้น และมีความสำนึกผิด ถ้ามีโอกาสก็คิดจะทำความดีทดแทนต่อไป บางรายหลังจากเล่าเรื่องบุพกรรมและสารภาพผิดแล้วได้ ขอความช่วยเหลือ จากผู้ถามก็มี ส่วนกรณีของเปตตามความหมายที่ 1 คือผู้จากโลกนี้ไป ถ้าไปเกิดเป็นเทวดา ทั้งผู้ถามและผู้ตอบก็มียารมณ์อย่างเดียวกับผู้ถาม ผู้ตอบในวิมานวัตถุถ้าไปเกิดเป็นเวมานิกเปต ทั้งผู้ถามและผู้ตอบมียารมณ์ต่างออกไปจาก 2 กรณีข้างต้น คือ อาจมียารมณ์ทั้งเศร้าใจและดีใจผสมกันได้ อย่างไรก็ตามก็เปตวัตถุทั้งที่มาจากเหตุเกิดแห่งเรื่องและจากการถามตอบมี

รูปลักษณะทางวรรณกรรมอย่างเดียวกันคือ เป็นคำร้อยกรองที่เรียกว่า คาถาล้วน เช่นเดียวกับ วิมานวัตถุ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 26 ข้อ 35 หน้า 35-37, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

4. มตกทาน

คำว่า มตกทาน คือ ทานที่อุทิศผู้ที่ล่วงไปแล้ว ซึ่งความเชื่อทางพระพุทธศาสนาใน คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาชั้นปฐมภูมิปรากฏแต่เพียงคำว่า ยัญยอมแพรหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 21 ข้อ 40 หน้า 67, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) กล่าวคือเมื่อครั้งนั้น อุทายีพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควรได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “แม่ท่านพระโคตมก็ทรงสรรเสริญยัญของพวกข้าพระองค์หรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ เราไม่ได้สรรเสริญยัญไปเสียทุกอย่าง และเราก็ไม่ได้ติเตียนยัญไปเสียทั้งหมด เราไม่สรรเสริญ ยัญ ที่มีกิริยา คือ ยัญที่มีการฆ่าโค 1 ยัญที่มีการฆ่าแพะ แกะ 1 ยัญที่มีการฆ่าไก่ สุกร 1 ยัญที่ทำให้สัตว์ต่าง ๆ ได้รับความเดือดร้อน 1 ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพระอรหันต์หรือ ท่านผู้บรรลอรหัตตมรรค ย่อมไม่เกี่ยวข้องกับยัญที่มีกิริยาอย่างนั้น พราหมณ์แต่เราสรรเสริญ ยัญที่ไม่มีกิริยา คือ นิจทานและอนุกุลยัญ คือยัญที่ไม่มีการฆ่าโค 1 ยัญที่ไม่มีการฆ่าแพะ แกะ 1 ยัญที่ไม่มีการฆ่าไก่ สุกร 1 ยัญที่ไม่ทำให้สัตว์ต่าง ๆ ได้รับความเดือดร้อน 1 ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพระอรหันต์หรือ ท่านผู้บรรลอรหัตตมรรคย่อมเกี่ยวข้องด้วยยัญที่ไม่มีกิริยาอย่างนี้ท่านผู้ประพตติพรหมจรรย์ สรรวมระวังยอมเกี่ยวข้องกับยัญ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 21 ข้อ 39 หน้า 64-65, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) “ยัญที่จัดเตรียมไว้อย่างดี ไม่มีกิริยา เหมาะสมกับเวลาเช่นนั้นท่านผู้รู้ผู้ ฉลาดในบุญ มีกิเลสเปรียบเหมือนหลังคำอันเปิดแล้ว ล่วงเลยตระกูลและคติในโลกยอมสรรเสริญ ยัญ ชนิดนี้ถ้าบุคคลทำการบูชาในปกติทาน หรือในमतกทาน ตามสมควร มีจิตเลื่อมใส บูชาในนาที่ที่ดีคือ ท่านพรหมจารีทั้งหลาย ยัญที่บุคคลบูชาดีแล้ว เช่นสรวงดีแล้วสมบุรณ์ดี ทำไว้ในทักษิณียบุคคลยัญ ย่อมแพรหลาย และเทวดาก็เลื่อมใส บัณฑิตผู้เป็นนักปราชญ์บูชายัญอย่างนี้แล้วยอมเข้าถึงโลกที่ปราศจากความเบียดเบียน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 21 ข้อ 40 หน้า 67, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ดังนั้น การทำบุญอุทิศที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา สามารถที่จะแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภทด้วยกัน คือ (1) ปัตติทานมัย การทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น เช่น การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วหรือแม้กระทั่งเทวดา การอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น (2) ทักขิณานุประทาน ทานเจตนาเป็นเหตุให้บุญเจริญเพิ่มพูนขึ้นก็ได้ หมายถึง บุญที่เกิดขึ้นจากการบริจาคทาน และหมายถึงไทยธรรมที่เป็นเครื่องมือหรือเป็นอุปกรณ์สำหรับการทำบุญ (3) บุพเปตพลี คือ การทำบุญอุทิศให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว คือ ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ที่ตายไปแล้ว เรียกว่า เปตพลี และ (4) มตกทาน คือ ทานที่อุทิศผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

ความสำคัญในการทำบุญอุทิศในทางพระพุทธศาสนา

ความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญอุทิศในทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นประเพณีที่มีพัฒนาการมาจากความเชื่อเรื่องการทำเปตพลีของศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือในศาสนาพราหมณ์มีประเพณีอยู่ประเพณีหนึ่ง เรียกว่า เปตพลีเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อทำบุญอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ตาย ประเพณีนี้ปฏิบัติต่อเนื่องกันมาในอินเดียก่อนสมัยพุทธกาล ลักษณะสำคัญของประเพณีทำบุญอุทิศนั้น แยกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1. ลักษณะสำคัญด้านจุดมุ่งหมายของการทำบุญอุทิศ

การทำบุญอุทิศเพื่อชวนชวยทำบุญให้ตัวเอง กล่าวคือ เพื่อความสุขของตัวเอง เป็นหลักความไม่ประมาท ในการที่จะทำอะไร ๆ ด้วยความเพียรและในการที่จะพัฒนาตน คือต้องไม่ประมาทต้อง มองเห็นตระหนักในความสำคัญของกาลเวลา และความเปลี่ยนแปลงว่าในขณะที่เราดำเนินชีวิตอยู่นี้ สิ่งทั้งหลายรอบตัวเราและชีวิตของเรา ล้วนไม่เที่ยงแท้แน่นอน เราจะมีมัวนั่งนอนใจอยู่ไม่ได้มีอะไรที่ ควรจะต้องรีบทำ ต้องเร่งชวนชวยไม่ประมาท ไม่นอนใจ ไม่ผัดเพี้ยน หลักไม่ประมาทนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าเหมือนกับรอยเท้าช้าง ที่ครอบคลุมธรรมะของพระองค์ไว้หมด แล้วก็ปัดจฉิมวาจาของพระองค์ก่อนปรินิพพานด้วย จึงถือว่าสำคัญอย่างยิ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551) ตอนแรกเราเคยมีความสุขจากการได้การเอาอย่างเดียวเป็นความสุขขั้นต้น ยิ่งแคบอยู่ พอเรามีคุณธรรมเพิ่มขึ้น เราก็มีความสุขจากการให้ด้วย เมื่อมีศรัทธาเราก็มีความสุขจากการทำบุญทำ กุศล เมื่อทำบุญทำกุศลไปแล้ว

ระลึกขึ้นมาเมื่อไรก็มีความปีติอึ้งใจ มีความสุขจากการได้ทำประโยชน์ แก่เพื่อนมนุษย์ได้ช่วยเหลือสังคมและได้ทำความดีงามต่าง ๆ ถ้าเราไม่ประมาท คือไม่หยุดเสียแค่ความสุขขั้นต้น เราจะสามารถพัฒนาในความสุข ทำความสุขให้เกิดขึ้นได้อีกมากมาย ต่อจากนี้ ความสุขก็ขยายออกไปอีก เลยจากความสุขในการทำความดีก็ไปสู่ความสุขที่เกิดจากปัญญาความสุข ที่เกิดจากปัญญา ก็คือความรู้เท่าทันสังขาร รู้โลกและชีวิตตามเป็นจริง รู้เท่าทันอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549) การที่จะทำให้จิตใจสงบเยือกเย็นแน่วแน่ และแผ่ความตั้งใจดีต่อผู้ตาย พร้อมทั้งคิดถึงคติ ที่พึงได้จากงานนั้น หน้าที่ของเราคือตั้งใจดีต่อผู้ตาย และทำให้ใจให้เจริญกุศล เขาจะไปเกิดที่ไหนหรือไม่ ไม่เป็นหน้าที่ที่จะมาเถียงกัน (พระธรรมปิฎก (ประยูรธ ปยุตฺโต), 2539)

ความหมายของคำว่าบุตร ๆ นี้เป็นคำเดิมก่อนพุทธกาล เป็นภาษาพูดของมนุษย์ในอินเดีย คำว่า บุตร แปลว่า ผู้ทำบิดามารดาให้ได้รับความพอใจ แต่เขามักจะหมายแคบ ๆ ว่า บุตรนี้จะได้ทำบุญกุศลอุทิศให้แก่บิดามารดาที่ตายไปแล้ว ให้บิดามารดาได้รับความพอใจ นี้เราไม่เอาแคบ ๆ อย่างนั้น เราเอาทั้งหมดเลย ว่าบุตรมีหน้าที่ทำบิดามารดาให้สบายใจ โดยทุกอย่างทุกวิถีทาง บุตรจึงต้องพยายามทำให้บิดามารดาสบายใจตลอดเวลา ถ้าไม่อย่างนั้นไม่เป็นบุตร ถ้าไม่เป็นบุตรแล้วมันจะเป็นบุตรที่ได้อย่างไรได้ ถ้าจะเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดาก็หมายความว่า ทำให้บิดามารดาสบายใจได้ตลอดเวลา ไม่ทำความคับอกคับใจกระวนกระวายอะไรให้แก่บิดามารดา เหมือนที่ทำกันอยู่โดยมาก บิดามารดาได้รับแต่ความพอใจ ความพอใจ ความเย็นใจในความมีบุตรนั้น นั้นเรียกว่าบุตรที่ดีของบิดามารดา ทุกคนเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), 2531) เพื่อบูชาแก่พระสงฆ์จตุรงคสมาธิของภิกษุสงฆ์ทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วนั้น มีพระสงฆ์เป็นผู้รับเครื่องไทยธรรม เพราะมีความเชื่อว่าอานิสงส์จากการบูชาแก่พระสงฆ์นั้นมีอานิสงส์มาก ดังความปรากฏตอนหนึ่งใน ททัฬหสูตตปิฎกที่ว่า “มนุษย์ทั้งหลายผู้หวังบุญให้ทานอยู่ทำบุญปรารภเหตุแห่งการเวียนว่ายตายเกิด พระพุทธเจ้าผู้ทรงทราบว่าสัตว์ทั้งหลายมีผลกรรมเป็นของของตนได้ทรงอธิบายให้ดิฉันฟังอย่าง ชัดเจนถึงผลแห่งการแจกจ่ายทานในเนื่อนานุญที่บุคคลให้แล้วจะได้รับผลมากนั้นว่า พระอริยบุคคลผู้บรรลุนิพพาน 4 และผู้ดำรงอยู่ในอริยผล 4 นี้คือพระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติตรงดำรงมั่นอยู่ในศีล สมาธิ และปัญญา มนุษย์ทั้งหลายผู้หวังบุญให้ทานอยู่ ทำบุญ

ปรารถนาเหตุการณ์เวียนว่ายตายเกิด จึงถวายทานแก่สงฆ์ซึ่งมีผลมากด้วยว่าพระสงฆ์นี้มีคุณยิ่งใหญ่ไพบุลย์หาประมาณมิได้จุฑะเลเปี่ยมด้วยน้ำ พระอริยบุคคลเหล่านี้แลเป็นผู้ประเสริฐสุด เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าผู้มีความเพียร เป็นผู้ให้แสงสว่างคือปัญญาแก่ชาวโลก ย่อมยกธรรมกถาขึ้นแสดง ทานที่บุคคลถวายเจาะจงสงฆ์นั้นชื่อว่าปทานที่ถวายดีแล้ว บุษาสักการะอย่างดีแล้ว ทักขินาที่ถวายสงฆ์นั้นมีผลมาก ทั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ทรงรู้แจ้งโลกก็ทรงสรรเสริญแล้ว เหล่าชนมาทวนระลึกถึงบุญเช่นนี้ได้เกิดปีติโสมนัส กำจัดมลทินคือความตระหนี่พร้อมทั้งมูลเหตุได้ท่องเที่ยวไปในโลกไม่ถูกบัณฑิตติเตียนจึงเข้าถึงแดนสวรรค์ได้” (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬารามราชวิทยาลัย, (2532), เล่ม 39 ข้อ 283 หน้า 284, มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย)

จากประเด็นที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะสำคัญด้านจุดมุ่งหมายของการทำบุญอุทิศที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหลัก ๆ 2 ประการด้วยกัน คือ ประการที่ 1 ความไม่ประมาทในการสร้างความดี เป็นการเตือนสติตัวเองอยู่เสมอว่า สังสารวัฏมีความทุกข์ เป็นสิ่งที่เราควรทำให้แจ้ง เพื่อตัดขาดจากการเวียนว่ายตายเกิด เรียกว่า ไม่ประมาทในชีวิต และประการที่ 2 การทำหน้าที่ให้ถูกต้อง เป็นธรรมเนียมปฏิบัติตามหลักของทศ 6 คือ ลูกที่ดี ต้องทำบุญอุทิศให้พ่อแม่ ผู้มีพระคุณที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งการกระทำบุญหนุนส่งให้มันต้องมีการเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ซึ่งเป็นปฏิคาหกในการรับทาน

2. ลักษณะสำคัญด้านบุคคล

พิธีกรรมในประเพณีการทำบุญอุทิศนั้น มีบุคคลที่เกี่ยวข้องสำหรับ การประกอบพิธี คือ ฝ่ายปฏิคาหกและฝ่ายทายก พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระคาถานี้ว่า “พระอรหันต์ทั้งหลายเปรียบเหมือนนา ทายกทั้งหลายเปรียบเหมือนชาวนา ไทยธรรมเปรียบเหมือนพืชผล ทานย่อมเกิดจากการที่ทายกบริจาคไทยธรรมแก่ปฏิคาหก เหตุ 3 อย่างนี้คือ พืช การหว่าน นา ย่อมมีอุปการะแก่พวกเปรตและทายก เปรตทั้งหลายย่อมบริโภคนั้น ทายกย่อมเจริญ ด้วยบุญ ทายกทำกุศลในอัฐภาพนี้แล้วอุทิศให้พวกเปรต ครั้นทำกรรมดีแล้วย่อมไปสวรรค์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 26 ข้อ 35 หน้า 36, มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย)

ในติโรกษทศสูตรได้พรรณนาถึงบุคคลที่อุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติคือพระเจ้าพิมพิสาร อุทิศ ส่วนบุญให้แก่เปรตที่เป็นญาติของพระองค์ ซึ่งตอนนั้นพระพุทธรเจ้าได้รับนิมนต์จากพระเจ้าพิมพิสารเพื่อ การทำบุญในครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ถ้าเช่นนั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงรับ นิมนต์เสวยภัตตาหารเช้าพรุ่งนี้ของข้าพระองค์ด้วยพระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักอุทิศทานแก่เปรตพวกนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับ พระราชาเสด็จเข้าพระราชนิเวศน์จัดแจงมหาทาน แล้วให้กราบทูลเวลาภัตตาหารแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าภายในพระราชนิเวศน์ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ที่เขาจัดไว้ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เปรตพวกนั้นพากันไปยืนที่นอกฝาเรือน เป็นต้น ด้วยหวังว่า วันนี้พวกเราคงได้อะไรงันบ้าง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำโดยอาการที่เปรตพวกนั้นจะปรากฏแก่พระราชาหมดทุกคน พระราชาถวายน้ำทักษิโณทก ทรงอุทิศว่า ขอทานนี้จึงมีแก่พวกญาติของเรา ทันใดนั่นเอง สรรโปกขรณิดารดาชด้วยปทุม ก็บังเกิดแก่เปรตพวกนั้น เปรตพวกนั้นก็อาบและดื่มในสรรโปกขรณินั้น ระงับความกระวนกระวาย ความลำบากและหิวระหายได้แล้ว มีผิวพรรณดุจทอง” (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณสภา, (2532), เล่ม 39 ข้อ 283 หน้า 284, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) และเมื่อกล่าวถึงบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอีกส่วนหนึ่งก็คือผู้รับส่วนบุญ ได้แก่เปรต ในที่นี้ เป็นคำในภาษาสันสกฤตมีความหมาย 2 นัยคือ (1) ผู้จากไป หมายถึงผู้จากโลกนี้ไปคือผู้ตายไปแล้ว ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นความหมายทั่วไป พวกที่ตายไปเกิดเป็นเทวดา ก็เรียกว่าเปตหรือเปรตในความหมายนี้ก็มีเช่น พิธีทำบุญอุทิศส่วนบุญให้ผู้ที่ตายไปแล้วเรียกว่าเปตพลี (2) สัตว์พวกหนึ่งที่เกิดในอบายภูมิที่เรียกว่าเปตวิสัย สัตว์พวกนี้ได้รับทุกขเวทนาต่าง ๆ ตามผลแห่งกรรมชั่วที่ได้ทำไว้เช่น อดอยาก ผอมโซ เพราะไม่มีอาหาร หรือมีแต่กินไม่ได้ หรือกินได้แต่กินยาก เพราะปากเท่ารูเข็ม หรือกินเข้าไปได้แต่กลายเป็นเลือดเป็นหนอง เป็นมูตรเป็นคูถ อนึ่ง ยังมีเปรตอีกพวกหนึ่งที่เสวยผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วสลับกันในชาติเดียว กันเรียกว่า เวมานิกเปรต คือเปรตที่มีวิมานอยู่เป็นของตัวเอง มีความสุขเหมือนพวกเทวดาในเวลาหนึ่ง แต่ในอีกเวลาหนึ่งได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัสเหมือนเปรตพวกอื่นและสัตว์นรกทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 26 ข้อ 35 หน้า 36, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ในประเด็นลักษณะสำคัญด้านบุคคลนี้ จะเห็นได้ว่าคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาเรื่องการทำบุญอุทิศให้ผู้ตายหรือผู้ล่วงลับไปนั้น ต้องผู้เป็นสะพานบุญ เป็นการสื่อให้เห็นว่า ผลบุญที่เปรตที่ล่วงลับไปแล้วจะได้รับหรือไม่นั้นต้องมีผู้ให้ทานและผู้รับทาน ซึ่งผู้ให้ทานนั้นเรียกว่า ทายก และผู้ที่รับทานนั้นเรียกว่า ปฏิคาหก ในที่นี้มุ่งหมายเอาพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เมื่อทายกถวายทานแก่ปฏิคาหกแล้วต้องอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว จึงจะได้รับผล

3. ลักษณะสำคัญด้านวัตถุสิ่งของ

คัมภีร์ขุททกนิกายปรมัตถทีปนีวิมานวัตถุและปรมัตถโชติกาเปตวัตถุวรรคกถาได้พรรณนาถึงผลของทานที่ปรากฏแก่เปรตทั้งหลายที่ได้รับส่วนบุญจากญาติๆ และผู้ที่อุทิศส่วนบุญไปให้ ซึ่งก็ปรากฏเป็นข้าวปลาอาหารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานเหมือนกับมนุษย์ เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า การจัดเครื่องเช่นสังเวช ภูเขา อุทิศส่วนบุญ ให้แก่ญาติๆ ที่เป็นเปรตนั้น มีวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ของเถรวาทได้กล่าวถึงพัฒนาการของการเช่นสร้างเครื่องสังเวชต่าง ๆ ตามรูปแบบในพิธีของศาสนา พราหมณ์ เช่น เครื่องสังเวช และภาชนะใส่เครื่องบูชาต่าง ๆ ดังความปรากฏแห่งปัญจสุทนีอรรถ กถามัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกัความว่า “ดูก่อนพราหมณ์ก็เมื่อเราตถาคตอยู่ในสถานที่เหล่านั้น ความว่า บรรดาเสนาสนะ เหล่านั้นเสนาสนะแห่งใด ๆ ซึ่งเป็นสถานที่สิ่งสถิตของยักษ์ที่มนุษย์ทั้งหลายควรบนบาน และนำเครื่องสังเวชเข้าไปสังเวช มีพื้นธรณี เกือบกล่นด้วยเครื่องบูชา และเครื่องสังเวชทั้งหลาย เช่น ดอกไม้ ฐูป เนื่อ เลือด มันเหลวมันชั้น ม้าม ปอด สุราและเมรัย เป็นต้น เป็นเหมือนสถานที่ที่รวมชุมนุมกันของ พวกยักษ์รากษสและปีศาจ ซึ่งเมื่อคนทั้งหลายมาเห็นเข้าในตอนกลางวัน ดูเหมือนหัวใจจะวายตาม” (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณกถา, (2532), เล่ม 17 หน้า 298, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

หากมองอย่างผิวเผินแล้ว บุพเปตพลีนี้อาจมีความหมายสื่อไปทางการประกอบพิธีบวงสรวงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยใช้เครื่องเช่นสังเวชหรือเครื่องบัตถพลีต่าง ๆ ตามคตินิยมของผู้ที่มีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษมากกว่า แต่ความจริงแล้ว การกระทำบุพเปตพลีในความหมายนี้ มีนัยสำคัญที่แสดงถึงการกระทำการบูชาคุณของบรรพบุรุษด้วยการอุทิศส่วนบุญไป เพื่อให้พวกเขา ได้รับส่วนบุญโดยมีสมบัติเพิ่มพูนยิ่งขึ้น ดังเช่นบุพเปตพลีที่พระเจ้าพิมพิสาร

ทรงกระทำ ซึ่งอาจจะมีความเกี่ยวเนื่องกับเครื่องเช่นสังเวทตามคติของพราหมณ์ เช่น อาหาร และผ้าก็ได้ (พระโมคคัลลานเถระ, 2538) ดังจะสังเกตได้จากเรื่องดังกล่าวคือ

ลำดับนั้น พระราชาถวายผ้าและเสนาสนะ เป็นต้น ทรงอุทิศให้เครื่องอสังการต่าง ๆ มีผ้าทิพย์ยานทิพย์ ปราสาททิพย์ เครื่องปูลาดและที่นอน เป็นต้น ก็บังเกิดแก่เปรตพวกนั้น สมบัติแม้ นั้นของเปรตพวกนั้น ปรากฏทุกอย่างโดยประการใด พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรง อธิษฐาน ให้พระราชา ทรงเห็นโดยประการนั้น พระราชาทรงดีพระทัยยิ่ง แต่นั้นพระผู้มีพระ ภาคเจ้าเสวยเสร็จแล้ว ทรงห้าม ภัตตอาหารแล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า ติโรกฺขุเทสุ ติฏฺฐนฺติ เป็นต้น เพื่อทรงอนุโมทนาแก่พระเจ้า มคธรัฐ (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณฯ, (2532), เล่ม 39 ข้อ 25 หน้า 284, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) สอดคล้องกับ เรื่องของนางตีสสาที่อุทิศส่วนบุญให้นางเปรตที่เป็นญาติของนาง คืออุทิศ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และน้ำดื่ม ผลแห่งทักษิณานั้น นางเปรตมีร่างกายหมดจด นุ่งผ้าสะอาดสวมใส่ผ้า เนื้อดีกว่าผ้า แคว้นกาสิมีเครื่องอาภรณ์ หรือ เครื่องนุ่งห่ม และเครื่องประดับวิจิตรงดงาม พระสังคีติกจารย์ ได้กล่าวถึงพระสารีบุตรว่า พระสารีบุตรเป็นผู้มีใจอนุเคราะห์ถวายค่าข้าว 1 คำ และผ้า ประมาณเท่าฝ่ามือผืนหนึ่ง และน้ำดื่ม 1 ชัน แก่ภิกษุรูปหนึ่ง แล้วอุทิศทักษิณาไปให้นางเปรต นั้น เมื่อพระสารีบุตรอุทิศส่วนบุญให้ วิบากคือข้าวน้ำและเครื่องนุ่งห่ม ก็เกิดขึ้นที่ นี้เป็นผลแห่ง ทักษิณา ภายหลังกนางเปรตนั้น มีร่างกายบริสุทธิ์นุ่งห่มผ้าอันสะอาด มีค่ามากกว่าผ้าแคว้นกา สิมีวัดถาวรวิจิตรงดงาม (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณฯ, (2532), เล่ม 49 หน้า 140, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ในประเด็นเรื่องลักษณะสำคัญด้านวัตถุสิ่งของ ตามคติความเชื่อในทาง พระพุทธศาสนา วัตถุทานที่จะถวายแก่พระสงฆ์นั้นจะต้องเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์และเหมาะสม แก่สมณสารูป ได้แก่ ภัตตอาหารคาวหวานที่ควรแก่สมณบริโภค และผ้าบังสุกุลจีวร ซึ่งวัตถุทาน เหล่านี้สามารถที่จะแปรเปลี่ยนเป็นวัตถุทิพย์ตามที่เปรตญาติปรารถนาได้ ไม่ใช่เสื้อผ้าของ คนุหส์หรือเครื่องกระบังสังฆทานเช่นปัจจุบันนิยม

4. ลักษณะสำคัญด้านเวลา

การทำบุญอุทิศมีเงื่อนไขของวันและเวลาเป็นองค์ประกอบ ดังพระดำรัสของพระผู้มี พระภาคว่า “เหล่าชน ผู้อนุเคราะห์ยอมให้อาหารและน้ำดื่มที่สะอาดประณีตเหมาะแก่พระสงฆ์

ตามกาล อุทิศให้ญาติทั้งหลาย (ผู้ที่ตายไปแล้ว) อย่างนี้ว่า ขอทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลาย ขอญาติทั้งหลายจงเป็นสุขเถิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 26 ข้อ 16 หน้า 170, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ตามคติความเชื่อของชาวพุทธไทย การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษเป็นประเพณีที่ชาวพุทธจะประกอบพิธีกรรมที่เป็นการแสดงออกถึงการความกตัญญู การเคารพบรรพบุรุษ การทำบุญอุทิศส่วนบุญให้กับผู้ตาย ที่เป็นบรรพบุรุษ โดยเฉพาะประเพณีในเทศกาลเดือน 9 บุญข้าวประดับดิน ประเพณีบุญเดือน 10 บุญข้าวสาก หรือประเพณีทำบุญอุทิศในเทศกาลสงกรานต์เดือน 5 เป็นต้น อาจเรียกว่าเป็นการถวายทานตามกาล เช่น การถวายทานของนางยักษ์ฉิมในเทศกาลเดือน 10 ซึ่งเป็นฤดูของผลไม้ ซึ่งกล่าวถึงนางยักษ์ฉิมมีความรู้เกณฑ์เกี่ยวกับฝนและน้ำดี ชาวเมืองนับถือมาก จึงได้นำอาหารไปส่งอย่างบริบูรณ์ นางยักษ์ฉิมจึงนำอาหารเหล่านั้นไปถวายเป็นสลากภัตแด่พระสงฆ์วันละแปดที่เป็นประจำ ชาวอีสานจึงถือเป็นประเพณีถวายสลากภัต หรือบุญข้าวสากสืบต่อมาและมีการเปลี่ยนเรียกนางยักษ์ฉิมว่า ตาแสด (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 25 ข้อ 291 หน้า 123, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ดังนั้น ชาวไทยจึงนิยมทำบุญในเดือนนี้เรียกว่า ฤดูสารทเดือน 10

คติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน

1. วัตถุประสงค์ของประเพณีการทำบุญอุทิศในชาติพันธุ์ไทยอีสาน

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีความเชื่อว่า การทำบุญอุทิศให้บุพพการีบุคคลที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นสิ่งสำคัญที่พึงถือปฏิบัติจนเกิดเป็นประเพณี เช่น ประเพณีบุญเดือน 5 (สงกรานต์) ประเพณีบุญเดือน 9 (บุญข้าวประดับดิน) และประเพณีบุญเดือน 10 (บุญข้าวสาก) หากลูกหลานคนใดไม่ทำบุญไปให้ไม่ จัดสำรับเซ่นไหว้ หรือไม่ไปร่วมพิธีกรรม โดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ผีบรรพบุรุษอาจไม่พอใจ และ อาจจะโยงไปเป็นเหตุให้ทำมาหากินไม่ราบรื่น เพราะถูกเปรตที่เป็นญาติสาปแช่ง จิตใจเกิดความกังวลไม่เป็นสุขด้วยความเชื่ออย่างนี้ ทุกคนจึงพยายามไปร่วม หรือไม่ก็จัดเครื่องเซ่นไหว้ที่บ้านของตน ถึงจะมีภาระกิจการมาอย่างไร เมื่อวันนั้นมาถึงจะต้องไปร่วมมีส่วนร่วมให้ได้ แล้วความเป็นสิริมงคลก็จะเกิดขึ้นแก่ตน และครอบครัวมีความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน นอกจากนี้ยังเป็นพิธีกรรมที่ ก่อให้เกิดการประสานสัมพันธ์อัน

แน่นแฟ้นของญาติ ที่เป็นทั้งพี่น้องร่วมสายโลหิต ทำให้เห็นบทบาท และหน้าที่ของพิธีกรรมที่ เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษว่า เป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อ จุดมุ่งหมายที่สนองความ ต้องการ และเป็นเครื่องมือในการควบคุมความประพฤติของคนในสังคม เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ อีกด้วย อีกทั้งยังเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูและเพื่อขอความคุ้มครอง ป้องกันอันตราย ขอความสุขความเจริญแก่ลูก ๆ หลาน ๆ

ซึ่งจะว่าไปแล้ววัตถุประสงค์สำคัญของประเพณีทำบุญอุทิศหลัก ๆ มีอยู่ 2 ประการด้วยกันคือ 1) เป็นการทำบุญอุทิศให้แก่บุรพเปตชน ผู้ล่วงลับไปแล้วจากโลกนี้ (จันทร์ ไพจิตร, 2520) 2) เป็นการทำเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วอย่างหนึ่ง ทำให้เกิดสวัสดิ์ มงคลแก่ตนเองในเมื่อคนมีอายุล่วงมาได้ครั้งปียอย่างหนึ่ง ทำเพื่อประสานสามัคคีในระหว่างเพื่อนบ้าน อย่างหนึ่ง (แปลก สนธิรักษ์, 2520)

อย่างไรก็ตาม พิธีทำบุญอุทิศนี้ ไม่ใช่เป็นของพระพุทธศาสนา แต่เป็นพิธีกรรมการ บวงสรวงของพราหมณ์ ไม่ได้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มีข้อสันนิษฐานว่า พิธีกรรมดังกล่าว เป็น การทำพิธีกรรมแก่เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามความเชื่อของพราหมณ์ เป็นการทำเพื่อเช่นบุรพ ชน คือ บิดา ปู่ ทวด ที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อพิธีกรรมนี้ไหลบ่าเข้ามายังประเทศไทย ก็พลอย ประพฤติตามพิธีของพราหมณ์ไปโดยปริยาย ทั้งนี้ ผู้ที่เคยนับถือศาสนาพราหมณ์ เมื่อเคยทำบุญ ตามฤดูกาลให้แก่พราหมณ์ ครั้นกลับมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว เมื่อถึงกำหนดที่ตนเคย ทำบุญไม่ละเลย เพราะมีความเชื่อว่า พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เป็นเนื้อนาบุญวิเศษยิ่งกว่า พราหมณ์ จึงได้จัดทำถวายพระสงฆ์เหมือนที่เคยทำแก่พราหมณ์ ดังนั้น พิธีนี้ จึงได้มาปะปนอยู่ ในพระพุทธศาสนา

2. คุณค่าและอิทธิพลของประเพณีทำบุญอุทิศของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน

ประเพณีทำบุญอุทิศนี้ เป็นบุญประเพณีที่แสดงถึงความกตัญญูตเวทิตาจิตต่อกัน และกัน ซึ่งเป็นความหวังของพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย พระพุทธศาสนาเองกล่าวไว้ว่า “มารดาบิดา เมื่อเห็นฐานะ 5 ประการนี้แล จึงปรารถนาบุตรผู้เกิดในตระกูลด้วยหวังว่า บุตรที่เราเลี้ยงแล้ว จักเลี้ยงเรา จักช่วยทำกิจของเรา วงศ์ตระกูลจักดำรงอยู่ได้นาน จักปฏิบัติตนให้สมควรแก่การ รับทรัพย์มรดก และเมื่อพ่อแม่ตายไปแล้วแล้วจักทำบุญอุทิศให้ มารดาบิดาผู้ฉลาดเมื่อเห็น ฐานะเหล่านี้จึงปรารถนาบุตร เพราะฉะนั้นบุตรผู้เป็นสัตบุรุษ ผู้สงบเป็นกตัญญูตเวทิตบุคคลเมื่อ

ระลึกถึงคุณท่านที่ท่านไว้ต่อเราก่อนจึงเลี้ยงมารดาบิดา ช่วยทำกิจของท่าน เชื่อฟังโอวาท ตอบสนองพระคุณท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลสมกับที่ท่านเป็นบุพการี บุตรผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วย ศีลยอมเป็นที่สรรเสริญ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 22 ข้อ 39 หน้า 60-61, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

การสร้างความสำเร็จที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักคำสอนนี้มุ่งอธิบายให้เห็นว่าผู้อุทิศส่วนบุญได้ กระทำหน้าที่ของญาติเป็นพลเมืองที่ดีด้วย เพราะได้ทำหน้าที่ครบทุกอย่าง พิธีกรรมใน ประเพณีทำบุญอุทิศจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษ พิธีกรรมที่เกิดขึ้นนั้นต้องอาศัยการช่วยเหลือ ซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดความรักความสามัคคีเพื่อให้เกิดความเคารพแก่ บรรพบุรุษ และมรดกของ บรรพบุรุษที่ได้สั่งสมถ่ายทอดมา การแสดงออกในประเพณีทำบุญ อุทิศมีการเช่นไหว้บูชาผู้ล่วงลับ ไปแล้ว เพราะเชื่อกันว่าหากไม่ปฏิบัติเช่นนั้น วิญญาณที่ ล่องลอยอยู่ก็จะให้โทษแต่ในทางกลับกันถ้าได้ ปฏิบัติเช่นไหว้บูชาก็จะให้คุณประโยชน์ มีแต่ ความเจริญรุ่งเรือง การปฏิบัติในพิธีกรรมดังกล่าว สะท้อนให้เห็นการเคารพรากเหง้าต้นตระกูล ของตัวเอง ได้ประโยชน์ทั้งภพนี้และภพหน้า ส่งผลให้เกิด เป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมาอย่าง ต่อเนื่อง จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นของชาวพุทธ เพราะได้แสดงออกถึงความกตัญญู กตเวทิตต่อบรรพบุรุษ แสดงออกถึงความสัมพันธ์ทางจิตใจเป็นสายสัมพันธ์ ของคนในครอบครัว ที่ลึกซึ้งแม้แต่อยู่กับคนละภพก็มีอาจตัดสายสัมพันธ์นี้ได้จึงเป็นประเพณีที่ปฏิบัติ เพื่อความสุข ของคนที่มีชีวิตอยู่และเพื่อความสุขของผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้ว

ดังนั้นประเพณีทำบุญอุทิศเป็นกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติได้และอำนวยความสะดวก ให้แก่บุคคลได้ในชีวิตประจำวัน โดยให้เขารู้สึกว่าเป็นเรื่องใกล้ตัว ที่สามารถประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวันได้ ไม่ใช่เรื่องที่ห่างไกล และไร้คุณค่า จนไม่สามารถปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ซึ่ง จุดมุ่งหมายของประเพณีทำบุญอุทิศนั้นมี 7 ลักษณะดังนี้

(1) เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิตแก่ผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไปแล้วก็ สามารถทำได้ โดยถวายทักษิณาทานอุทิศส่วนบุญไปให้

(2) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับเปรต เพราะเป็นภูมิของสัตว์ผู้ต้องเสวยผลกรรมที่เคย ทำไว้ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เป็นภูมิที่ไร้อาชีพ ขาดอาหาร คอยรับส่วนบุญที่เขาอุทิศให้อย่างเดียว เท่านั้น

(3) เพื่อการแสดงความรัก ผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไปด้วยการร้องไห้ เศร้าโศก คร่ำครวญนั้น มิได้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด เพราะไม่สามารถจะเรียกกร้องให้ท่านเหล่านั้นกลับฟื้นคืนชีพได้แต่ทักษิณาทานที่บุคคลถวายในพระสงฆ์เท่านั้น ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว

(4) เพื่อเป็นกุศโลบายสั่งสอนให้บุคคล มีจิตใจเสียสละ บริจาคทาน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม และเพื่อสั่งสมบุญไว้ในภายหน้า

(5) เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธโดยอาศัยบรรพบุรุษร่วมกัน ก่อให้เกิด ความรักความสามัคคีในครอบครัวหมู่วงศ์าคณาญาติและชุมชน

(6) เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคลตามหลักมงคลสูตรในพระพุทธศาสนา คือ การส่งเสริมให้เลี้ยงดูบิดามารดา เมื่อบิดามารดาล่วงลับไป ลูกหลานก็สมควรที่จะแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ด้วยการทำบุญอุทิศส่วนบุญไปให้

(7) เพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคม ให้คนในสังคมได้แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิต์ต่อ ผู้มีพระคุณทั้งหลาย อาทิ พ่อ แม่ บรรพบุรุษผู้ก่อกำเนิดชีวิตลูกหลาน แล้วเลี้ยงดูอุ้มชูจนสามารถเลี้ยง ดูตนเองได้และแสดงความเคารพต่อผู้มีพระคุณต่อตนเอง

จะเห็นได้ว่า คนโบราณมีความเชื่อว่า ในประเพณีทำบุญอุทิศนี้หากลูกหลาน คนใดไม่ทำบุญไปให้ ไม่จัดสำรับเซ่นไหว้หรือไม่ไปร่วมพิธีกรรม โดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ผิดบรรพบุรุษอาจไม่พอใจ และอาจจะโยงไปเป็นเหตุให้ท่านมาหากินไม่ราบรื่น เพราะถูกเปรตที่เป็นญาติสาปแช่ง จิตใจเกิดความกังวลไม่เป็นสุข ด้วยความเชื่ออย่างนี้ทุกคนจึงพยายามไปร่วม หรือไม่ก็จัดเครื่องเซ่นไหว้ที่บ้านของตน ถึงจะมีภาระกิจมากมายอย่างไร เมื่อวันนั้นมาถึงจะต้องไปร่วมมีส่วนร่วมให้ได้แล้ว ความเป็นสิริมงคลก็จะเกิดขึ้นแก่ตน และครอบครัวมีความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน นอกจากนี้ยังเป็นพิธีกรรมที่ก่อให้เกิดการประสานสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของญาติที่เป็นทั้งพี่น้องร่วมสายโลหิต ทำให้เห็นบทบาท และหน้าที่ของพิธีกรรม ที่เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษว่า เป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อ จุดมุ่งหมายที่สนองความต้องการ และเป็นเครื่องมือในการควบคุมความประพฤติของคนในสังคม เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติอีกด้วย

สรุป

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีคติความเชื่อที่ว่า คนเราเมื่อสิ้นชีพไปเบื้องตันยอมอาศัยบุญกรรมที่ตนเองสร้างไว้ หากไม่มีผลแห่งบุญ ก็ต้องอาศัยผู้ยังมีชีวิตอยู่ทำบุญอุทิศไปให้ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีความเชื่อว่า ขณะที่ญาติบนมนุษย์โลกทำบุญอุทิศไปให้พวกเปรตหรือสัตว์นรกผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น และพวกเปรตเหล่านั้นเมื่อได้รับส่วนแห่งบุญก็จะอวยพรให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยสิ่งที่ต้องการและปรารถนา ในทางตรงข้าม ถ้าหากว่ามาแล้วเกิดไม่ได้ส่วนบุญอะไรเลย ก็จะน้อยเนื้อต่ำใจว่า ลูกหลานไม่ใส่ใจ ก็จะสาปแช่งลูกหลาน ทำให้น่ายำเกรงต่อโทษทัณฑ์ในการทอดทิ้งผู้มีพระคุณโดยเฉพาะพ่อแม่ ญาติสายโลหิต ควรได้รับการเอาใจใส่จากลูกหลาน ทั้งในขณะยังมีชีวิตอยู่ และหลังจากที่ตายไปแล้ว

ดังนั้น ประเพณีทำบุญอุทิศ จึงเป็นกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติได้และอำนวยความสะดวกให้แก่บุคคลได้ในชีวิตประจำวัน โดยให้เขารู้สึกว่าเป็นเรื่องใกล้ตัว ซึ่งจุดมุ่งหมาย 7 ประการด้วยกัน คือ (1) เพื่อแสดงความกตัญญูต่อบุพการี (2) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับเปรต (3) เพื่อการแสดงความรักผู้มือุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไป (4) เพื่อเป็นกุศโลบายให้มีจิตใจเสียสละ (5) เพื่อสร้างความรักความสามัคคีในครอบครัวหมู่วงศ์ญาติและชุมชน (6) เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคล และ (7) เพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคม

เอกสารอ้างอิง

- จันทร์ ไพจิตร. (2520). *ประมวลพิธีมงคลไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- ชวินทร์ สระคำ, จำลอง สารพัดนึก. (2538). *พจนานุกรม บาลีไทย*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์ พรินท์ติ้ง.
- แปลก สนธิรักษ์. (2520). *พิธีกรรมและประเพณีไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2531). *สันติภาพของโลก*. ไซยา: ธรรมทานมูลนิธิ.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2539). *เรื่องน่ารู้และเกี่ยวกับพิธีศพและพุทธศาสนิกชีวิตและความตาย*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *ถ้ารู้จักพระพุทธศาสนาความสุขก็มาทันที*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระโมศคัลลานเถระ. (2538). *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*. แปลและเรียบเรียงจากคัมภีร์อภิธานปทีปิกา. แปลโดย พระมหาสมปอง มุทีโต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ.
- พระสิริมังคลาจารย์. (2539). *มงคลตถทีปนี ทูตโย ภาโค*. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2532). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุเมธ เมธาวิทยกุล. (2532). *สังกัปปธิธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนส์ไตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- อนันตศักดิ์ พลแก้วเกษ. (2022). *บุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดิน: การสร้างความพันธ์ในเครือข่ายดีของคนอีสาน*. 22 (1) : 197.

